

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЖДАНОВА ЛЮДМИЛА ЛЕОНІДІВНА

УДК 330.32

**ВІДТВОРЕННЯ І НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ
В ІНДУСТРІАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Спеціальність 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
академік Академії наук вищої школи,
заслужений діяч науки і техніки України
Зверяков Михайло Іванович,
Одеський національний економічний університет,
ректор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
академік НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України
Геєць Валерій Михайлович,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України», директор;

доктор економічних наук, професор
Єщенко Петро Степанович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економічної теорії;

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Петруня Юрій Євгенійович,
Академія митної служби України,
завідувач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності.

Захист відбудеться «25» червня 2015 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.055.01 в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 217.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Одеського національного економічного університету за адресою: 65082, Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 211.

Автореферат розісланий «22» травня 2015 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С.О. Даниліна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зростання багатства суспільства забезпечується нагромадженням капіталу. Єдиною формою капіталу, що створює приріст суспільного багатства, є промисловий капітал, який затверджується та розвивається у процесі індустріалізації, підкоряючи собі капітал сфери обігу. Індустріальна економіка до сьогодні залишається основою економічного зростання та підвищення добробуту населення.

Промисловий капітал у процесі свого руху постійно відтворює умови цього руху. При цьому, спочатку створені як передумови руху капіталу, згодом вони відтворюються вже як його наслідки. Ці наслідки вже не задані ззовні, а створені самим капіталом, і народжені такими, які потрібні капіталу. Звідси випливає, що від рівня розвитку капіталу, напрямку його змін залежить і загальний стан економіки та можливості її розвитку. Сектор економіки України, у якому діє промисловий капітал, був сформований у період індустріалізації радянського типу на основі неринкових інститутів, протилежних системі неперсоніфікованого обміну. Розвивався він за радянських часів у напрямку створення галузевих монополій. Саме такий індустріальний сектор і такий промисловий капітал і успадкувала економіка незалежної України. Відкриття його світовій конкуренції призвело до руйнування багатьох галузей, що випускали диверсифіковану продукцію. На відміну від них випуск стандартизованої продукції великими фірмами-галузевими монополістами виявився конкурентоспроможним. Як наслідок – індустріальний сектор економіки сучасної України характеризується пануванням горизонтально концентрованого виробництва. Таким виробникам не потрібно оновлювати продукцію, бо вона стандартизована і в цієї якості потрібна споживачам. Одночасно ці виробники не зацікавлені у оновленні технології, організації, у впровадженні у виробництво досягнень НТП. Така структура ринку розвинутими країнами послідовно перетворювалася на вертикально інтегровані комплекси, що випускають диверсифіковану продукцію і тому змушені впроваджувати у виробництво досягнення НТП. В економіці України застаріла структура індустріального сектору постійно відтворюється рухом промислового капіталу. Вона виявилася законсервованою і наразі не має внутрішніх імпульсів до зміни. Саме тому необхідно дослідити, яким чином процес нагромадження капіталу у змозі змінити застарілі структури, у якому напрямку має формуватися економічна політика держави для підтримки прогресивних змін у індустріальній економіці.

Сутність відтворення та нагромадження капіталу як макроекономічного кругообігу було розглянуто у творах видатних дослідників – Ф. Кене, А. Сміта, С. Сімонді, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сея, К. Маркса, М. І. Туган-Барановського, Р. Люксембург, Дж. М. Кейнса, Р. Харрода та Є. Домара, Е. Хансена, Н. Калдора,

Дж. В. Робінсон, Дж. К. Гелбрейта, Р. Солоу, А. Пігу, П. Сраффи, Дж. Хікса, М. Калецького, Ф. Модільяні, Д. Міда, Е. Фелпса, Е. Денісона, С. Кузнеця, Ш. Хошимири та ін.

У 20-30 роки ХХ століття проблеми нагромадження досліджували радянські вчені з метою розробки наукових основ планового розвитку розширеного відтворення: М. І. Бухарін, Є. Преображенський, А. Кон, В. Є. Мотильов, В. Мілютін, Є. Варга, Е. Лейкін, Г. К. Фельдман. Пізніше радянські дослідження відтворення і нагромадження капіталу розділилися на два напрями. Один – концентрувався на дослідженні капіталістичного відтворення у зв'язку з економічними циклами та кризами, був представлений працями: І. Трахтенберга, Л. Мендельсона, А. Г. Мілейковського, І. Кузьміна, М. Драгилєва, Я. Певзнера, Ю. Покатаєва, С. Меньшикова, І. Рудакової, С. Даліна, Б. Пичугіна та ін. Другий – концентрувався на дослідженні процесу нагромадження в умовах планової системи безпосередньо суспільного виробництва, аналізуючи пропорції відтворення, натурально-речову та вартісну форми фонду нагромадження, його оптимальне співвідношення з фондом споживання, напрямки підвищення ефективності використання ресурсів нагромадження тощо. Внесок у дослідження цих проблем зробили: Л. І. Абалкін, А. Анчишкін, А. Г. Занегін, В. Н. Кириченко, А. Г. Корягін, О. І. Краснокутська, Д. Канторович, Ф. Клоцвог, Г. І. Латишева, П. А. Малишев, В. Немчинов, В. Новожилов, А. Ноткін, В. Пешехонов, А. К. Покритан, Б. Плишевський, Г. М. Сорокін, В. Н. Черковець, С. С. Шаталін, Р. Ентов, М. Р. Ейдельман, Ю. Яременко.

Питання нагромадження капіталу досліджуються також у працях вітчизняних економістів: А. Л. Бикової та О. Ф. Івашини, О. Болховітінової, В. М. Гейця, В. Дементьєва, Н. І. Дучинської, П. С. Ещенко, О. Заруби, Б. Є. Кваснюка, І. Крючкової, В. Литвицького, В. Мандибури, Ю. Ніколенка, С. В. Оніщука та М. В. Белоусенка, В. Н. Тарасевича, А. А. Чухна, Л. В. Шинкарука та ін.

Однак, на сьогодні відсутні теоретичні дослідження сутності та специфіки, характерних рис нагромадження капіталу в умовах сучасної індустріальної економіки. Необхідність таких досліджень викликана потребою скоротити розрив у рівні розвитку вітчизняної економіки відносно економіки розвинутих країн. Актуальністю цієї проблеми для економічної теорії і господарської практики обумовлено вибір теми, мети і завдань дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів наукових досліджень кафедри загальної економічної теорії Одеського національного економічного університету як складова фундаментальних робіт з актуальних проблем суспільних та гуманітарних наук, що виконувались в рамках комплексних тем кафедри у межах другої половини робочого дня викладачів:

- «*Теоретичні та методологічні основи дослідження економічних відносин в Україні в умовах інтеграції в глобальний процес розвитку*» (ДР № 0107U012781)

2008–2012 роки, досліджено глобалізацію ринкового механізму пропорційності та його вплив на динаміку галузевої структури економіки України;

- *«Дослідження змісту і форми розвитку економічних відносин в національній економіці на прикладі України»* (ДР № 0113U000654) 2013–2017 роки, досліджено рівень розвитку промислового капіталу в економіці України.

Окремі результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження використано при підготовці науково-дослідних робіт, що фінансувалися за рахунок коштів державного бюджету Міністерством освіти і науки України;

- *«Нова економіка: теорія, методологія, економічна політика»* (ДР № 0108U010999) 2009–2011 роки, досліджено зміни в економіці та суспільстві під впливом науково-технічного прогресу та їх відображення у комплексних соціально-економічних теоріях;

- *«Нова індустріалізація як модель економічного розвитку України»* (ДР № 0112U000125) 2012–2014 роки, досліджено джерела, рушійні сили та економічний механізм здійснення нової індустріалізації у країнах різних економічних систем. Розроблено рекомендації щодо формування національної стратегії нової індустріалізації з урахуванням рівня економічного розвитку, інституціональних особливостей та культурно-історичної спадщини України;

- *«Основний капітал в парадигмі нової індустріалізації: відтворювальний аспект»* (ДР № 0115U000620) 2015–2017 роки. Досліджено масштаби і динаміку нагромадження основного капіталу.

Мета і завдання дослідження. На основі дослідження сутності, специфіки та протиріч відтворення і нагромадження капіталу в індустріальній економіці обґрунтувати концептуальні підходи та практичні рекомендації щодо економічної політики держави, спрямованої на розвиток реального сектору вітчизняної економіки.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати генезу та сучасний стан теорії нагромадження капіталу;
- на основі визначення зв'язку нагромадження та споживання надати трактування процесу нагромадження капіталу у вузькому та у широкому сенсі;
- зіставити методи та евристичні можливості дослідження нагромадження капіталу як макроекономічного кругообігу на основі односекторної та двосекторної моделей динамічної пропорційності при розширеному відтворенні;
- проаналізувати відтворення та нагромадження капіталу на базі двосекторної моделі динамічної пропорційності при розширеному відтворенні, яке здійснюється в умовах технічного прогресу, при абстрагуванні від основного капіталу і при передумові незмінності реальної заробітної плати;
- виявити характер дисбалансу товарів та доходів в двосекторній моделі динамічної пропорційності;

- дослідити можливості інституціонального вирішення проблеми дисбалансу товарів та доходів в двосекторній моделі динамічної пропорційності;
- виявити динаміку питомої ваги вартості фонду відшкодування в річному товарному капіталі суспільства по фазах економічного циклу;
- виявити динаміку попиту на знаряддя праці по фазах економічного циклу;
- дослідити причини перевиробництва капіталу у продуктивній формі у галузях інвестиційного сектора;
- дослідити можливості вирішення проблеми більш рівномірного завантаження виробничих потужностей інвестиційного комплексу;
- проаналізувати теорії недоспоживання та їх рекомендації щодо подолання дисбалансу між виробництвом та споживанням;
- дослідити зв'язок заробітної плати з нагромадженням капіталу;
- дослідити можливості впливу на заощадження як відкладений попит методами стимулювання сукупного попиту;
- дослідити зв'язок чистого експорту у кейнсіанському підході до стимулювання сукупного попиту з особливостями попиту зовнішнього ринку;
- дослідити можливості подолання розбалансованості натурально-речових та вартісних пропорцій річного продукту суспільства, що виникає у процесі нагромадження капіталу;
- проаналізувати інституціональні умови становлення та розвитку промислового капіталу;
- дослідити еволюцію типів фірм у процесі індустріалізації та нагромадження капіталу;
- дослідити зв'язок інновацій з індустріальним розвитком;
- дослідити зв'язок якісних характеристик факторів виробництва з розвитком промислового капіталу;
- визначити можливість здійснення індустріального ривка вітчизняним промисловим капіталом;
- обґрунтувати концептуальні підходи щодо створення сучасного індустріального сектора та практичні рекомендації щодо економічної політики, спрямованої на підтримку промислового капіталу та створення інституціональних умов для його розвитку.

Об'єктом дослідження є система соціально-економічних відносин, що формуються у процесі відтворення і нагромадження капіталу.

Предметом дослідження є закономірності відтворення і нагромадження капіталу в умовах індустріальної економіки.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економіки. Теоретичну базу дослідження становить творче осмислення робіт класиків економічної теорії, праць вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем методу теоретичного пізнання

економіки, теорії відтворення та нагромадження капіталу, державного регулювання економіки.

При розгляді генези та еволюції теорії відтворення і нагромадження капіталу використано генетичний метод, принципи єдності історичного і логічного та порівняльний аналіз (розділ 1). Розгляд нагромадження капіталу і економічного зростання базується на системно-функціональному методі (розділ 2). На основі сходження від абстрактного до конкретного досліджуються структурно-функціональні зв'язки нагромадження і споживання та відтворення і нагромадження капіталу як реальний економічний процес (розділи 3, 4). На основі використання методу єдності абстрактного і конкретного, узагальнень та статистичних порівнянь досліджено відтворення та нагромадження промислового капіталу в економіці сучасної України (розділи 5, 6).

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти з питань реалізації структурної, інвестиційної та інноваційної політики, а, також, політики нагромадження капіталу в Україні, Укази Президента України, статистичні матеріали Державного комітету статистики України, звітні дані Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Державної установи «Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України», офіційні публікації Організації об'єднаних націй та інших міжнародних організацій. У дослідженні використовувались монографії, дані інформаційних та аналітичних бюлетенів, ресурси Інтернету.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі обґрунтовано комплексне вирішення важливої науково-теоретичної проблеми – нагромадження капіталу як збалансованого розвитку обсягу та структури вироблених товарів і обсягу та структури створених доходів, практичне значення якої полягає у визначенні умов стійкого економічного зростання.

До найвагоміших результатів, які становлять наукову новизну, належать:

вперше:

- обґрунтовано розуміння сучасної економіки розвинутих країн як індустріальної, у якій відтворення і нагромадження промислового капіталу є основою розвитку інших форм капіталу та сфер діяльності;
- аргументовано існування диспропорцій у структурі національного доходу як породжених науково-технічним прогресом, вирівнювання яких передбачає збалансованість темпів зростання структурних частин національного доходу відповідно до темпів зростання продуктивності праці;
- обґрунтовано існування диспропорцій у структурі річного продукту суспільства як іманентних індустріальному типу виробництва, виразом яких є надвиробництво продуктивного капіталу у галузях інвестиційного комплексу, вирівнювання яких передбачає розширення роботи цього комплексу на світовий ринок;

- обґрунтовано різний рух величини фонду відшкодування спожитого основного капіталу по фазах економічного циклу: зростання у період поживлення та падіння у період кризи;

- на основі виокремлення неявних методологічних передумов дослідження нагромадження капіталу як макроекономічного кругообігу у двосекторній моделі динамічної пропорційності при розширеному відтворенні яке здійснюється в умовах технічного прогресу аргументовано тенденції змін у співвідношенні двох підрозділів суспільного виробництва по фазах економічного циклу.

дістало подальшого розвитку:

- розуміння нагромадження капіталу як процесу, пов'язаного з виробництвом та споживанням, і, виходячи з цього, – обґрунтування методологічного принципу дослідження процесу нагромадження капіталу у вузькому сенсі, що стосується вартості додаткового продукту, та у широкому сенсі, що стосується річного продукту та доходів суспільства;

- трактування величини заробітної плати як висхідного пункту визначення величині попиту на предмети споживання, динаміки цього попиту, і, як наслідок – ресурсів нагромадження капіталу та темпів економічного зростання;

- розуміння сенсу дисбалансу між виробництвом і споживанням відносно національного доходу і відносно річного продукту суспільства;

- визначення перспектив для економічного зростання кейнсіанського підходу до стимулювання чистого експорту. Оскільки виробництво для експорту здійснюється на вже існуючій технічній основі, для того, щоб товари, надлишкові на внутрішньому ринку тієї чи іншої країни, були потрібні зовнішньому ринку, на ньому має бути представленим попит менш розвинутих країн, яких задовольняють ті товари, якими вже насичений внутрішній ринок розвинутих країн;

- розуміння високої вартості робочої сили не лише як наслідку науково-технічного прогресу, але і як його причини, яка спонукає до капіталоємного типу технічного прогресу, за умов якого формується протиріччя: щоб запобігти зниженню норми прибутку, необхідно знижувати вартість праці, що веде до зростання виробництва та пропозиції товарів більш високими темпами чим зростання попиту на них;

- концептуальні підходи до вирішення проблеми більш рівномірного завантаження виробничих потужностей інвестиційного комплексу, попит на продукцію якого зростає у період технічного переозброєння виробництва та знижується після його завершення;

удосконалено:

- трактування евристичних можливостей двосекторної моделі динамічної пропорційності при розширеному відтворенні, які ґрунтуються на розбіжності вартісних і натурально-речових характеристик річного товарного капіталу суспільства, що дозволяє виявляти диспропорції між двома формами його руху;

- визначення динаміки споживчого попиту по фазах економічного циклу. На відміну від існуючого трактування доведено, що труднощі збуту у період спаду пов'язані не тільки зі зменшенням доходів, але і з насиченістю потреб, властивих науково-технічному рівню виробництва в період попереднього підйому. З цим процесом пов'язаний відкладений попит, який формує частину заощаджень. Для того щоб ці заощадження надійшли на ринок, там має з'явитися новий товар;

- розуміння двоїстої природи ринку споживчих благ як з боку пропозиції, так і з боку попиту, на відміну від існуючого підходу, який виокремлює ринок споживчих благ лише на основі натурально-речової форми продуктів, що там пропонуються;

- трактування суперечливості методів подолання розбалансованості натурально-речових і вартісних пропорцій річного продукту суспільства. На відміну від існуючих тлумачень показано, що підхід з боку вартості, тобто насичення економіки грошима, веде до відносної консервації вже досягнутого рівня виробництва; підхід з боку натурально-речової структури виробництва, тобто руйнування надлишкового продуктивного капіталу, що розчищає поле для структурної перебудови економіки, веде до зростання безробіття;

- трактування промислового капіталу як об'єкту нагромадження у реальному секторі економіки на відміну від трактування у якості такого об'єкту фінансового капіталу;

- визначення типів великих корпорацій, властивих економіці розвинутих країн та, у тому числі, економіці України як об'єктивного результату розвитку конкуренції та промислового капіталу;

- трактування типів великих корпорацій, створення яких має бути пріоритетним шляхом підтримки вітчизняного промислового капіталу;

- визначення технопарків як речової основи та венчурного капіталу як фінансової основи розвитку інноваційного виробництва;

- трактування прямих та зворотних зв'язків промислового капіталу з наукою: принципові інновації стають економічно ефективними лише при розгортанні масового виробництва, з іншого боку, розвиток виробництва визначає напрями потрібних йому досліджень;

- трактування промислового капіталу як основи, яка визначає потребу у факторах виробництва. На відміну від існуючих тлумачень доведено, що для промислового капіталу висхідним пунктом авансування є якісні параметри речового фактора виробництва, від якого залежать параметри особистого фактору;

- характеристика структури ВВП та фонду нагромадження на основі застосування показника паритету купівельної спроможності валюти, яка, на відміну від розрахунків структурних показників у національній валюті, свідчить про недостатній рівень та нераціональну структуру фонду нагромадження;

- концептуальні підходи щодо створення сучасного індустріального сектора та практичні рекомендації щодо економічної політики, спрямованої на підтримку промислового капіталу та створення інституціональних умов його розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на подальший розвиток реального сектору економіки та економічної теорії.

Практичні рекомендації щодо підвищення рівня індустріального розвитку регіону; стосовно створення регіональних програм підтримки новаторського бізнесу; щодо фірм, які створюють проривні технології; фірм, які розгортають масове виробництво піонерних моделей технічно складної продукції прийнято до уваги при розробці змін та доповнень відповідної регіональної програми.

Рекомендації щодо розвитку реального сектору економіки на основі підтримки продуктивної форми промислового капіталу у сфері піонерного бізнесу, для чого необхідно створення технопарків як речової основи та венчурного капіталу як фінансової основи такої підтримки; пропозиції щодо забезпечення сприятливих умов для розвитку вертикально інтегрованих об'єднань, які виробляють технічно складну продукцію інвестиційного та споживчого призначення є складовою наукових звітів Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України які були в установленому порядку направлені у Міністерство економіки України у 2009-2010 роках, схвалені ним та використані у практичній роботі при підготовці проектів Законів України, Постанов Кабінету Міністрів, розробці державної антикризової політики України та засобів її ефективної реалізації (довідка № 1/40 від 09.02.2015 р.).

Рекомендації щодо підвищення рівня розвитку реального сектору економіки регіону прийнято до практичного використання при розробці довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку Одеської області на період до 2020 року департаментом економічного розвитку і торгівлі Одеської обласної державної адміністрації (довідка № 01.1-22/1032 від 26.02.2015 р.).

Практичні рекомендації щодо регіональних аспектів підтримки новаторського бізнесу використано для удосконалення економічної політики. Наукові розробки щодо особливостей конкуренції серед виробників інноваційної продукції використано при підготовці аналітичних матеріалів відносно стану конкуренції департаментом економічного розвитку Одеської міської ради (довідка № 1458/01-41 від 23.02.2015 р.).

Нові теоретичні підходи, висновки та результати дисертації використовуються в навчальному процесі Одеського національного економічного університету при викладанні дисциплін: «Конкурентна політика», «Трансформаційна економіка», «Актуальні проблеми економічної теорії» та «Економічна теорія та історія економічної думки» (довідка №01-18/1126 від 02.03.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, що містить авторський підхід щодо методології дослідження нагромадження капіталу в індустріальній економіці, науково-методологічні положення і практичні розробки, здійснені на основі досвіду індустріального розвитку західних країн та країн Азії, що втілили в життя індустріальний ривок.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використано лише ті ідеї та результати, які є підсумком роботи автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи отримали позитивну оцінку на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема на: щорічній міжнародній підсумковій науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу Одеського національного економічного університету, академічних установ та вищих навчальних закладів України (24-25 квітня, Одеса 2014 р.; 25-26 квітня, Одеса 2013 р; 12-13 квітня, Одеса 2012 р; 25-26 травня, Одеса 2011 р; 14-15 квітня, Одеса 2010 р; 10-11 квітня, Одеса 2008 р; 17-18 квітня, Одеса 2007 р.; 27-28 квітня, Одеса 2004 р; 22-24 квітня, Одеса 2003 р.; 24-26 квітня, Одеса 2002 р.; 25-27 квітня. Одеса 2001 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Покританівські читання» (5 грудня, Одеса 2014 р.; 19-20 вересня, Одеса 2013 р.; 30 листопада – 1 грудня, Одеса 2012 р.; 1-2 грудня, Одеса 2010 р; 8 грудня, Одеса 2008 р.); Щорічній всеукраїнській науково-практичній конференції Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України «Державна стратегія управління місцевим та регіональним розвитком: форми, методи та актуальні проблеми реалізації» (31 жовтня 2014 р.; 24 листопада 2004 р.; 25-26 жовтня, Одеса 2002 р.); Щорічній науково-практичній конференції Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України «Пріоритети економічного та соціального розвитку регіонів України» (30 травня 2008 р.; 27 травня, Одеса 2005 р; 28 травня, Одеса 2004 р; 30 травня, Одеса 2003 р.; 30 травня, Одеса 2002 р.); Міжнародній науково-методичній конференції «Управління якістю підготовки фахівців» Одеської державної академії будівництва та архітектури (21-22 квітня 2011 р.; 15-17 квітня 2008 р.; 26-28 квітня., Одеса 2006 р.; 25-27 травня, Одеса 2005 р.); Международной научно-практической конференции «Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития» (24-25 мая 2013 г., Череповец); V Международной научно-практической конференции «Перспективы инновационного развития Республики Беларусь» (24-25 апреля 2014 г., Брест); VI всеукраїнській заочній науковій конференції «Актуальні питання сучасної економіки» (24 грудня 2014 р., Умань); Втором Российском экономическом конгрессе (18-22 февраля 2013 г., Суздаль); V Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта» (SIDEC 2013), (26-30 травня 2013 р., Алушта); IV Міжнародній науково-

практичній конференції «Марксизм та сучасність: політекономічний, філософський та соціологічний вимір глобальної кризи (до 100-річчя виходу книги Рози Люксембург «Накопичення капіталу»)» (21-22 листопада 2013 р., Київ); XI Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины» (4-6 октября 2012 г., Симферополь); «Стратегія випереджаючого розвитку» (22-24 квітня 2010 р., Донецьк); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритети нової економіки знань в ХХІ сторіччі» (12-14 травня 2010 р., Дніпропетровськ); Конференції «По ту сторону кризиса: модернизационный потенциал фундаментального образования, науки и культуры» (19-20 апреля 2010 г., Москва); Міжнародній науково-практичній конференції «Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в Україні» (23-24 жовтня 2008 р., Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми сталого розвитку: економічне зростання та соціалізація» (30-31 жовтня 2008 р. Донецьк); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Держава та ринок: стратегія внутрішнього розвитку промислових регіонів» (9-11 червня 2006 р., Маріуполь); Міжнародній науково-практичній конференції «Творча спадщина Йозефа А. Шумпетера та трансформація сучасної економіки України» (23 квітня 2003 р., Чернівці); Міжнародній науковій конференції «Соціально-економічні наслідки ринкових перетворень у постсоціалістичних країнах» (24-26 вересня 2003 р., Черкаси); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України» (20-21 квітня 2003 р., Київ); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна в умовах глобальної конкуренції. Проблеми економічного зростання України на сучасному етапі: мікро- і макрорівень» (20-21 червня 2002 р., Феодосія); «Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу» (24-25 жовтня 2002 р., Київ).

Публікації. Основну проблематику дисертації, її теоретичні та практичні результати викладено у 56 наукових працях загальним обсягом 41,81 друк. арк., серед яких: індивідуальна монографія (17,21 друк. арк.), розділи у 3 колективних монографіях (особисто автору належить 4,65 друк. арк.), 23 одноосібних і 2 статті у співавторстві в наукових фахових виданнях (особисто автору належить 13,0 друк. арк.), 7 публікацій в іноземних виданнях (особисто автору належить 3,05 друк. арк.), 21 публікація у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій (особисто автору належить 3,9 друк. арк.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми, ступінь дослідження проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Сформульовано мету, предмет, об'єкт та завдання дослідження. Охарактеризовано методологічну базу дослідження. Визначено наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, а також ступінь апробації.

У першому розділі **«Генезис та еволюція теорії відтворення і нагромадження капіталу»** розглянуто витoki та розвиток теорії відтворення і нагромадження капіталу. Показано, що дослідженнями Ф. Кене та школи фізіократів був розроблений підхід до економічної системи як єдиного цілісного організму. Він дозволив сформувати розуміння багатства як безперервного руху капіталу. Ф. Кене поставив питання про обмін між виробленими товарами і доходами, що забезпечує рух усієї системи. Наступним кроком у дослідженні проблеми стала теорія нагромадження капіталу, розроблена вже А. Смітом.

Сміт виокремив фундаментальні категорії, які характеризують рух капіталу: основний та оборотний капітал, приватний та суспільний капітал, засоби виробництва та засоби споживання. Однак, він зводив капітал однієї ланки виробництва до доходів іншої ланки, що завадило віддзеркалити відтворення суспільного капіталу за вартістю та *in natura*.

Ф. Кене та А. Сміт побудували свої моделі суспільного відтворення без урахування технічного прогресу. Подальші дослідження проблеми та відповідності потоку продуктів та доходів один одному ними розглядалися у зв'язку з технічним прогресом. Об'єктом дослідження стає чистий продукт суспільства та динаміка його вартісних та речових частин під впливом зростання продуктивності праці.

Перший крок у такому розумінні проблеми зроблено концепцією відтворення С. Сісмонді, у якій розрізняються доходи від праці та доходи від власності, а у промисловості – дві агреговані галузі: одна виробляє необхідні предмети споживання для одержувачів заробітної плати, інша – предмети розкоші для одержувачів доходів від власності. С. Сісмонді показав, що зі зростанням продуктивності праці, при припущенні незмінності споживання осіб найманої праці, співвідношення між виробництвом необхідних життєвих засобів і предметів розкоші постійно змінюється на користь виробництва предметів розкоші. Крім цього, підвищення продуктивності праці, викликає зниження попиту на робочу силу і, як наслідок, зниження заробітної плати. Таким чином, формується дисбаланс попиту та пропозиції у секторі виробництва предметів споживання, до цього ще додається безробіття і, як наслідок, зниження реальної заробітної плати. Виходить, що нагромадження капіталу веде до надлишку товарів і вимагає постійної перебудови галузевої структури виробництва і зайнятості на користь збільшення питомої ваги галузей, що виробляють предмети розкоші.

Германський дослідник К. Й. Родбертус-Ягцов із зазначеним дисбалансом пов'язував кризи і вважав, що останніх не було б, якби при зростанні продуктивності праці частка робітників у національному доході не змінювалася б. А забезпечити стабільну частку праці у національному доході може лише сила держави.

Проблема макроекономічного кругообігу суспільного капіталу звелася до питання про ринки.

Новим етапом у процесі формування теорії відтворення і нагромадження капіталу стала теорія К. Маркса, яка відокремила капітал суспільства від доходів суспільства і включила у коло питань макроекономічного кругообігу не лише динаміку національного доходу, але й усього річного суспільного товарного капіталу.

У дисертаційному дослідженні автора показано, що з теорії К. Маркса випливають такі проблеми.

Перша. Перехід від простого відтворення до розширеного. У складі прибутку власників створюється фонд нагромадження за рахунок скорочення їх фонду споживання при незмінному технічному рівні виробництва. Проблема зводиться до питання: хто купить приріст товарів за умов, коли споживання трудящих не змінилося, а особисте споживання власників скоротилося. Те, що останні раніше витрачали на предмети особистого споживання, вони авансують виробництву, і спочатку можна припустити, що сукупний товарний капітал суспільства буде реалізований. Однак, на приріст товарної маси, отриманої в результаті розширення масштабів виробництва, важко знайти попит.

Друга проблема зводиться до розширеного відтворення на основі зростання технічного рівня виробництва. У цьому випадку, проблема реалізації загострюється. Товарна маса зростає швидше попередньої, але попит при цьому не буде зростати такими ж темпами. До цього додається зниження попиту на працю. Таким чином, нагромадження капіталу (розширене відтворення) неминуче веде до диспропорцій та надвиробництва товарів, що не знаходять збуту.

Підсумком цих міркувань є наступне. Для реалізації постійно зростаючої товарної маси потрібні ринки за межами власне капіталістичного виробництва – сектор «закордон», прості товаровиробники, верстви населення, яки нічого не виробляють, а лише споживають.

Подальші дослідження зміни структури суспільного виробництва з урахуванням технічного прогресу, який розумівся як зростання органічної будови капіталу, привели дослідників до висновку, що у річному товарному капіталі суспільства все більше зростає частка засобів виробництва. Виходячи з таких міркувань випливає, що для виробництва заданого обсягу предметів споживання, тобто доходу суспільства, потрібні все більші обсяги засобів виробництва, тобто капіталу суспільства. У результаті справа виглядає так, ніби технічний прогрес веде до зниження ефективності виробництва.

Як результат проведеного аналізу доводиться, що суперечливе трактування проблеми ринку та динаміки суспільного виробництва викликано тим, що

дослідники проблеми пов'язували технічний прогрес зі зростанням органічної будови капіталу, але ніяких емпіричних підтверджень такої уяви не наводили. Ця максима була висловлена суто логічно. Однак, логіка теорії якраз суперечить такої уяві. Оскільки технічний прогрес веде до здешевлення товарів, то він має торкнутися не лише предметів споживання, але й засобів виробництва. У результаті цього, технічне озброєння праці буде зростати, а органічна будова капіталу зростати не буде.

У другому розділі «**Нагромадження капіталу та економічне зростання**» розглянуто підхід до дослідження нагромадження капіталу, запропонований теоріями економічного зростання. Зміни у методології полягають у тому, що дослідники відмовилися від уявлення про нагромадження як функцію власника капіталу, що здійснюється за рахунок додаткового продукту. У науковий обіг увійшла категорія «інвестиції», тобто витрати на оплату придбаних засобів виробництва, джерелом яких є заощадження з усіх форм доходів. Дослідження зосередилися на характеристиці мотивів заощадження, що здійснюють одні суб'єкти та мотивів інвестування, які здійснюють інші суб'єкти. Інвестиції досліджуються у двох формах – валові та чисті. Валові інвестиції являють собою річну суму витрат на речові фактори виробництва. Чисті – витрати тільки на їх приріст. При такій постановці питання з обговорення вилучається моральний знос основного капіталу та викликаний ним дисбаланс між сумою нагромадженої амортизації і витратами на відшкодування основного капіталу, що вибуває внаслідок зносу.

Доведено, що теоріям економічного зростання притаманні дослідження у вартісних категоріях, які не співвіднесені з відповідним матеріально-речовим їх втіленням. Такий підхід викликає певне протиріччя. Воно полягає у тому, що односекторні моделі розглядають національний дохід суспільства як єдине ціле, будь-яка частина котрої може бути застосована як у цілях виробництва, так і споживання. Однак у реальній економіці таке неможливе, тому що національний дохід утілений у товарах. Безпосередньо перекинути засоби виробництва на цілі споживання неможливо. Так само, як і перемістити предмети споживання на цілі розширення виробництва. Для цього потрібний час і значні витрати

Відносно кейнсіанських рекомендацій щодо методів стимулювання сукупного попиту доведено, що дослідженнями заощаджень не враховано тієї обставини, що економічний спад настає після насичення потреб, властивих науково-технічному рівню виробництва у період попереднього підйому. Труднощі збуту і зростаючі запаси товарів пов'язані не тільки зі зменшенням доходів і, відповідно, витрат споживачів, але і з насиченням потреб. Саме з цієї причини починають зростати заощадження як відкладений попит. Щоб ці заощадження надійшли на ринок, там має з'явитися новий товар.

Відносно кейнсіанських рекомендацій щодо чистого експорту як методу розширення сукупного попиту доведено, що їх реалізація можлива лише при

умові існування на зовнішньому ринку менш розвинутих країн, яким потрібні товари, надлишкові на внутрішньому ринку розвинутих країн.

Доведено, що розбалансованість натурально-речових і вартісних пропорцій суспільного капіталу носить фундаментальний характер, подолання яких може бути подвійним: або насиченням економіки грошима, як то пропонує кейнсіанство, або руйнуванням надлишкового продуктивного капіталу, як то пропонує неокласика, що розчищає поле для структурної перебудови економіки. У першому випадку розширене відтворення здійснюється на вже існуючому продуктивному капіталі, що деякою мірою консервує технічний рівень виробництва. У другому – технічний рівень виробництва підвищиться, але разом з цим зростає і безробіття.

Доведено що при аналізі взаємозв'язків виробництва знарядь праці і предметів споживання за межами уваги дослідників залишилося питання: як довго може тривати збільшення попиту на той чи інший товар? Зрозуміло, що зростання попиту на будь-який предмет споживання рано чи пізно зупиняється. При наявності ринку, насиченого відповідними товарами, потреба розширення масштабів виробництва відпадає. Виникає питання: що робити з виробничими потужностями, які були створені для виробництва знарядь праці для галузей споживчого сектора в умовах зростаючого попиту? Галузі I підрозділу у такій ситуації повинні зіткнутися зі скороченням виробництва. Завантажити надлишкові виробничі потужності цілком може лише робота на зовнішній ринок. Для цього там повинен бути представлений відповідний попит, тобто повинні існувати економіки, які відчують постійну потребу в знаряддях праці, яку вони не можуть задовольнити власним виробництвом.

У третьому розділі **«Генетичні і структурно-логічні взаємозв'язки нагромадження і споживання»** нагромадження капіталу розглядається як передумова і результат відтворення.

У роботі показано, що на основі дослідження нагромадження капіталу генетичним методом, можливо побудувати внутрішньо несуперечливу систему категорій, що розвивається від простої основної форми нагромадження і через обіг капіталу переходять до відтворення суспільного процесу виробництва в його конкретній цілісності, в теоретичних формах, які відображають зріз економічної дійсності, що сприймається емпірично.

На рівні відтворення суспільного процесу виробництва в його конкретній цілісності процес нагромадження капіталу розглядається в умовах конкуренції і взаємодії різних видів капіталів один з одним. Це дозволяє виявити закони, які, по-перше, стимулюють розвиток продуктивних сил, сприяють розширенню масштабів виробництва, і, по-друге, гальмують цей розвиток, обумовлюючи циклічний рух відтворення.

Дослідження свідчить, що економічний зміст категорії нагромадження конкретизується при зіставленні нагромадження зі споживанням. Кінцевим призначенням національного доходу при розширеному відтворенні є його

використання на споживання і нагромадження. Категорія споживання є неоднозначною не меншою мірою, ніж нагромадження.

У самому загальному трактуванні, властивому простому процесу праці, його абстрактним моментам, споживання буває двоякого роду – виробниче та особисте. В останньому продукти споживаються як засоби існування живого індивіда, в першому – як засоби існування процесу праці, тобто споживаються знаряддя і предмети праці. Тому продуктом особистого споживання є сам споживач, тоді як результатом виробничого споживання – продукт, відмінний від споживача.

Результати виробничого та особистого споживання, що розглянуті з боку суспільного процесу виробництва, існують в системі певних суспільних відносин, виступають у певних соціальних формах, їх природна первозданність є лише носієм соціальних форм.

З точки зору специфіки капіталу споживання найманого працівника є двояким. По-перше, в самому процесі виробництва він споживає своєю працею засоби виробництва і перетворює їх на продукт більш високої вартості, ніж вартість авансованого капіталу. Це – виробниче споживання. По-друге, найманий працівник витрачає гроші, сплачені йому при купівлі його робочої сили, на придбання засобів існування. Це – особисте споживання. В результаті цього двоякого споживання найманого працівника капітал відтворюється як соціальна реальність та *in natura*, як речові та особисті фактори виробництва. Економічно це означає, що найманий працівник є продавцем своєї робочої сили (праці) і покупцем товарів, ним же самим і вироблених, але вироблених в рамках особливого виробничого процесу – організованого капіталом і здійсненого на базі капіталу. Отже, розміри особистого споживання найманої праці в такій системі обмежені розмірами капіталу, авансованого на купівлю робочої сили (праці). Звідси неминує впливає питання про вартість робочої сили (праці).

У дослідженні показано, що за А. Смітом, величина заробітної плати визначається в результаті поділу чистого продукту між працею та капіталом виходячи зі співвідношення сил. Хоча А. Сміт шукав об'єктивні економічні закони, однак, стосовно заробітної плати знайти їх не вдалося. Підхід до визначення вартості робочої сили і величини заробітної плати А. Сміта успадкував К. Маркс. На його думку, сума засобів існування, що лежить в основі визначення вартості робочої сили, має бути достатньою для підтримки працівника у стані нормальної життєдіяльності і для утримання його сім'ї. При цьому визначення вартості робочої сили включає в себе історичний і моральний елементи. Підхід до визначення заробітної плати А. Сміта та К. Маркса поділяли А. Маршалл, Дж. Робінсон та ін.

У роботі продемонстрований підхід неокласичної теорії, яка відійшла від питання про визначення об'єктивної величини заробітної плати, зосередившись на поясненні пропорції, у якій праця і капітал розподіляють чистий дохід. Загальним відправним пунктом неокласичної теорії капіталу є однопродуктова

модель агрегованої виробничої функції $Q = f(L, K)$, де одне вироблене благо (Q) може безпосередньо споживатися або нагромаджуватися, щоб потім використовуватися в якості капітального блага (K). Доведено, що такий підхід, який не враховує натурально-речову форму чистого доходу, є занадто загальним, що здійснити те, що передбачається агрегованою функцією, неможливо.

Доведено, що у системі економічних відносин виробництва, що базується на капіталі, виробничому і особистому споживанню як загальній характеристиці здійснення процесу виробництва протистоїть продуктивне споживання як специфічна соціально-економічна характеристика пропорційності виробничого та особистого споживання, обумовлена не лише процесом виробництва капіталу, але й процесом його обігу.

Доведено, що продуктивним є як виробниче так і особисте споживання в обсягах, обумовлених самовідтворенням капіталу. Продуктивне споживання характеризує не будь-який обсяг виробленого товарного капіталу, а лише такий, який може бути реалізований, перетворений у форму грошового капіталу, а потім – в елементи продуктивного капіталу. Як виробниче споживання, так і особисте споживання найманої праці, що виходить за межі потреб нагромадження капіталу, стає непродуктивним. Нагромадження капіталу потребує певних техніко-експлуатаційних характеристик засобів і предметів праці і відповідних їм освітньо-кваліфікаційних характеристик найманої праці. При цьому висхідним пунктом є речовий фактор. Саме він визначає, який йому потрібний особистий фактор. Більш високий освітньо-кваліфікаційний рівень особистого фактору виробництва, якщо йому не відповідає техніко-експлуатаційний рівень речових факторів, не зможе асимілюватися виробничим процесом і стає для капіталу непродуктивним, надлишковим.

Доведено, що для цілей аналізу нагромадження необхідно розглядати його у вузькому сенсі і у широкому. У вузькому сенсі, нагромадження стосується прибутку і характеризує використання його на цілі розширення виробництва та споживання власників. На цьому рівні співвідношення між нагромадженням і споживанням характеризує співвідношення приросту засобів виробництва до приросту предметів споживання. Нагромадження капіталу у широкому сенсі стосується річного продукту суспільства і характеризує відповідність один одному структури річного продукту суспільства і структури вироблених за рік його доходів.

У четвертому розділі **«Відтворення і нагромадження капіталу як реальний економічний процес»** нагромадження розглядається у конкретних формах, властивих суспільному виробництву, насамперед, у формі промислового капіталу.

Дослідженням доведено, що становлення промислового капіталу обумовлено інституціональним середовищем, у якому здійснюються перетворення. Причому цей процес є двостороннім: інститути сприяють

становленню промислового капіталу (або, навпаки, не сприяють), а з іншого боку – інститути змінюються під впливом потреб промислового капіталу, відкриваючи простір для його розвитку. Таким чином, аналіз промислового капіталу дозволяє більш конкретно охарактеризувати нагромадження капіталу як явище історичного капіталізму.

На основі аналізу статистичного матеріалу за 100 років ХХ століття показано, що частка матеріального виробництва та промисловості в структурі ВВП розвинених країн за цей період часу дещо збільшилася. Одночасно частка зайнятих у сфері матеріального виробництва в усіх розвинених країнах знизилася. Такі дані свідчать, що протягом усього ХХ століття у матеріальному виробництві розвинених країн діяли дві протилежні тенденції: одна – до зниження зайнятості в цьому секторі, інша – до зростання вартості, що створюється цим сектором. В результаті частка вартості, що створюється у секторі матеріального виробництва, дещо перевищує частку зайнятих у ньому. Це свідчить про випереджаюче зростання продуктивності праці в матеріальному виробництві в порівнянні зі зростанням продуктивності праці в економіці в цілому. Промисловий капітал не послаблює своїх позицій, залишаючись першоосновою сучасної економіки.

У роботі показано, що становлення та затвердження промислового капіталу здійснено у процесі Першої промислової революції, найважливішим соціальним здобутком якої є інститути розвитку, перш за все інститути неперсоніфікованого обміну, необхідного для політичної стабільності та для реалізації потенційних економічних вигод від застосування сучасної технології. Такі інститути в економіці України ще не створено.

Нагромадження капіталу у процесі індустріалізації супроводжувалося процесами його концентрації та централізації. В результаті на початковому етапі Другої промислової революції сформувалися великі фірми у галузевому розрізі. Така структура виробництва модифікує конкуренцію та гальмує темпи технічного оновлення та модернізації виробництва. Однак фірми такого типу залишаються наразі домінуючою частиною промислового сектору економіки України

Подальше нагромадження капіталу в умовах антимонопольного регулювання економіки приводить до формування міжгалузевих об'єднань, що охоплюють багато або навіть усі стадії виробництва від видобутку сировини і до випуску та реалізації готової продукції. Для такого виробництва важлива конкуренція якості. Саме вона змушує виробників удосконалювати продукцію, що випускається, а також техніку, технологію, сировину, організацію, підвищувати кваліфікацію персоналу, поліпшувати збут і т. ін. Таким фірмам властивий швидкий розвиток. В економіці України подібних фірм дуже мало, їх створення має бути пріоритетним шляхом підтримки вітчизняного промислового капіталу.

Потужним двигуном розвитку сучасного виробництва стали фірми-новатори науково-технічного прогресу, що діють у галузях піонерного виробництва. Удосконалення та принципові інновації, які розробляють фірми-

новатори технічного прогресу, потребують наукових досліджень та фінансування, що привело до створення технопарків як речової основи для експериментальної перевірки наукових ідей та до розвитку венчурного капіталу як фінансової основи піднесення принципово нового виробництва. Завдяки цим двом сучасним інститутам розвитку промислового капіталу темпи науково-технічного прогресу прискорюються. Враховуючи, що створення технопарків – досить витратне інвестування, для їх економічно ефективної діяльності необхідні кластери різних фірм, які здійснюють наукові дослідження. Таким чином, перехід до сучасних форм організації та фінансування інноваційного виробництва потребує розвитку економіки як попередньої умови.

Доведено, що принципові інновації стають ефективними лише при розгортанні на їх основі масового або великомасштабного виробництва. Без потужної індустріальної бази цього зробити неможливо. Якщо в країні відсутня індустріальна база, як проривні, так і поліпшуючі інновації виявляються самостійним товаром. Однак забезпечити високу якість такого товару у відриві від індустріальної бази вкрай складно, тому що саме індустріальна база постійно вимагає свого вдосконалення. Поза зв'язку з виробництвом з'ясувати, що саме потребує вдосконалення навряд чи можливо. Наука що веде до інноваційного розвитку, має бути поєднаною з виробництвом, з потужною індустріальною базою. Саме індустрія дозволяє отримати максимальний ефект від новацій. Розвиток науки стимулюється промисловим капіталом.

З початком нового, ХХІ століття розгортається нова хвиля індустріалізації, яку називають Третьою промисловою революцією. Її найважливішою рисою вважається децентралізоване виробництво. До умов, сприятливих для розвитку такого виробництва, належить перш за все система *laissez-faire*, тобто інституціональна система вільного підприємництва. Створення такої системи становиться пріоритетним напрямком розвитку вітчизняної економіки.

У п'ятому розділі **«Відтворення та нагромадження промислового капіталу в економіці сучасної України»** характеризується зі сторони його якісних характеристик.

Дослідженням доведено, що на різних фазах економічного циклу по-різному змінюються співвідношення структурних частин капіталу. Так, при виході економіки з депресії та на початковому етапі циклічного зростання попит на засоби праці зростає. Проте, коли технічне переозброєння виробництва закінчиться, попит на знаряддя праці суттєво знизиться і буде низьким увесь строк служби введеного основного капіталу. Таким чином, попит на знаряддя праці виявляється пульсуючим. Внаслідок цього, виробники в галузях машинобудівного комплексу періодично стикаються з істотним зростанням попиту на свою продукцію, а потім – з не менш істотним його зниженням.

Економічна криза викликає знецінення елементів основного капіталу, що знижує його вартісну будову, та, відповідно, і органічну. Вартісна будова капіталу

у процесі знецінення має повернутися до рівня, що відповідає показнику попередньої депресії. В іншому випадку технічний прогрес не призведе до зростання ефективності суспільного виробництва. Однак за цифрами незмінної вартісної будови приховується істотно змінена технічна будова капіталу, розглянута з точки зору потужності та продуктивності засобів праці, а також рівня підготовки та кваліфікації сукупного працівника. Одночасно за період економічного циклу змінюється і купівельна спроможність грошей. Використовуючи грошовий вимір вартості, треба визнати, що сама міра вартості знаходиться у постійній зміні. У наступному циклі вартісне відношення постійного капіталу до змінного, можливо, і виразиться такими ж цифрами, як і в попередньому. Однак при цьому змінюється якість робочої сили; техніко-експлуатаційні характеристики засобів праці та їх здатність виробляти споживчі вартості; купівельна спроможність грошей. Завдяки цьому за незмінною вартісною будовою капіталу приховується істотно змінена технічна будова, в тому числі, і змінена купівельна спроможність грошей.

Галузі машинобудівного комплексу можуть задовольняти пульсуючий попит тільки за наявності значних надлишкових виробничих потужностей. Отже, хронічне перевиробництво основного капіталу в інвестиційному комплексі стає умовою економічного зростання. Одночасно таке надвиробництво означає для суспільства серйозне подорожчання кожного відсотка економічного зростання, що виражається в необхідності створювати і утримувати надлишкові потужності в інвестиційному комплексі. При цьому чим більш розвинений і розгалужений інвестиційний комплекс, тим більше у суспільства можливостей швидко, в найкоротший період розгорнути виробництво знярядь праці, необхідних для розширення виробництва споживчих товарів, і тим більше виявляється надвиробництва основного капіталу, коли попит скорочується. Рішенням зазначеного протиріччя стає експорт знярядь праці. Проблема балансування сфери виробництва інвестиційних та споживчих товарів в умовах глобалізації, в умовах, коли економіка кожної окремої країни є іманентною частиною світової економіки, переноситься на глобальний рівень, тобто на рівень всього світового ринку.

Зазначений логічний висновок підтверджують статистичні данні, що характеризують розвиток найважливішої частини інвестиційного комплексу кожної країни – галузей машинобудування. Так, за сто років ХХ століття частка машинобудування і металообробки в розвинених країнах зросла з 9,2 % в 1900 році, до 22,4 % в 1950-му і до 45,3 % в 2000 році. Структура промислового виробництва України з точки зору розвитку машинобудівного комплексу відстає від розвинених країн і країн, які здійснили індустріальний ривок. Найбільш сильний спад за період реформування охопив якраз галузі машинобудівного комплексу. Частка машинобудування в промисловому виробництві України в ХХІ столітті зросла з 10,2 % в 2001 році, до 13,7 % в 2007 р, а потім повернулася до 10,2 % в 2012 році.

Необхідні знаряддя праці Україні доводиться закуповувати на зовнішніх ринках. Попит на техніку зі сторони менш розвинених країн дозволяє забезпечити більш рівномірну завантаженість галузей інвестиційного комплексу більш розвинених країн. Створення власного інвестиційного комплексу – необхідна умова забезпечення сталого розвитку економіки держави.

Для структурної перебудови економіки необхідне нагромадження капіталу. Зіставлення індексів нагромадження основного капіталу стосовно економіки України, РФ, Білорусії та Китаю свідчить, що кругообіг вітчизняного промислового капіталу супроводжується низькими темпами зростання обсягу нагромадженого основного капіталу. Значний негативний вплив на цей процес мала фінансово-економічна криза 2008 року. У 2009 році порівняно з 2008 індекс фізичного обсягу нагромадження основного капіталу скоротився удвічі. Як видно з даних таблиці 1, на нагромадження основного капіталу Білорусії та Китаю фінансово-економічна криза не вплинула, а нагромадження основного капіталу РФ зачепила у значно меншій мірі. Внаслідок такої вразливості економіки України, негативні імпульси світової кризи додаються до ще не вирішених суто внутрішніх економічних проблем.

Таблиця 1.

Індекси фізичного обсягу нагромадження основного капіталу
(у постійних цінах; 2005=100)*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	100	121	150	148	74	77	82	85
РФ	100	118,0	142,8	157,9	135,2	143,2	156,2	166,3
Білорусія	100	132	153	190	199	234	266	236
Китай	100	113	128	140	172	192	210	228

* Джерело даних: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; <http://www.gks.ru/>; http://belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/otrasli-statistiki/natsionalnye-scheta/godovye-dannye_11/struktura-ispolzovaniya-valovogo-vnutrennego-produkta/; <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjs/2014/indexeh.htm>

Промисловий капітал України ще не виконує свою роль джерела нововведень, постійних змін, порушника спокою в економіці.

У шостому розділі «Перспективи індустріального ривка економіки України» зіставлені інвестиційні сектори розвинених економік і економіки сучасної України.

Проведене зіставлення реальних розмірів нагромадження в економіці України та в розвинутих економіках свідчить про значне відставання вітчизняної економіки.

Не дозволяє зробити індустріальний ривок і низька норма валового нагромадження основного капіталу. Цей показник суттєво знизився після

фінансово-економічної кризи 2008 року. Проте на показниках Білорусі, РФ, Китаю ця криза не відбилася.

Таблиця 2.

Валове нагромадження основного капіталу, % у ВВП*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	22,0	24,6	27,5	26,4	18,3	18,1	18,6	19,5	18,1
РФ	17,7	18,5	21,2	22,0	21,7	21,4	21,2	21,7	21,5
Білорусія	26,0	30,0	32,0	33,9	36,6	39,8	38,8	33,4	37,7
Китай	41,5	41,7	41,6	43,8	47,2	48,1	48,3	47,7	47,8

Джерело даних: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; <http://www.gks.ru/>;
http://belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/otrasli-statistiki/natsionalnye-scheta/godovye-dannye_11/struktura-ispolzovaniya-valovogo-vnutrennego-produkta/; <http://www.stats.gov.cn/tjsj/nds/2014/indexeh.htm>

За останні десять років на машини та обладнання витрачається від 35,2 до 46,7% валового нагромадження України. Наприклад, для економіки США цей показник коливається від 32 до 39%, для Німеччини – від 32 до 38%, для Китаю – від 30,5 до 39%. Таким чином, структура нагромадження виглядає такою ж, як і в розвинутих країнах. Звідси можливо зробити висновок, що, враховуючи величину норми нагромадження, а також структуру нагромадження, у якій частка машин та обладнання на 10-15% вище, ніж у розвинутих країнах, економіка України має скорочувати розрив у рівні ВВП на душу населення. Проте це, на жаль, не відбувається. Щоб зрозуміти причини дуже повільного розвитку економіки України необхідний більш ретельний аналіз показників нагромадження.

У роботі доведено, що дані щодо частки валового нагромадження основного капіталу у ВВП, які ззовні зіставні з розвиненими країнами, не цілком коректно відображають реальний стан справ. Пов'язано це з тим, що вони визначаються в національній валюті, отже, не враховують диспаритету у співвідношенні цін на предмети споживання і засоби виробництва по відношенню до вільно конвертованих валют. За офіційними даними міжнародних зіставлень ВВП за 2005 рік купівельна спроможність гривні неоднакова в різних секторах економіки. Так, в секторі споживчого попиту за показником «Фактичне кінцеве споживання домашніх господарств» (споживчий попит) паритет купівельної спроможності склав 1,40 гривні за один долар США, у секторі «Валове нагромадження основного капіталу» паритет склав 2,81 гривні за один долар США, у підрозділі «Машини й устаткування» паритет склав 5,11 гривні за 1 долар. У результаті розрахунків ВВП України за паритетом купівельної спроможності склав у 2005 році 263006,9 млн. дол. США, фактичне кінцеве споживання домашніх господарств 219379,0 млн. дол. США (тобто 83,4% ВВП), валове нагромадження основного капіталу 34499,4 млн. дол. США (тобто 13,1% ВВП), з нього машини й устаткування 8847,2 млн. дол. США (тобто 25,6% від обсягу валового

нагромадження), будівництво 26556,6 млн. дол. США (тобто 76,9% від обсягу валового нагромадження).

Така структура свідчить, що перш за все з кількісного боку фонд нагромадження складає занадто малу частину ВВП. Також занадто малу його частину складають витрати на машини і устаткування. Саме цим, кількісною недостатністю та нераціональною якісною структурою фонду нагромадження пояснюється дуже повільне зростання обсягів ВВП, структурних змін в економіці.

Перешкоджає прискоренню якісних змін в економіці і досить висока частка примітивної продукції у промисловому виробництві. Так, у 2013 році питома вага високотехнологічної продукції в загальному обсязі експорту промислової продукції склала в США 18 %, в Японії – 17 %, у Німеччині – 16 %, в Китаї – 27 %, в Україні – 3 %. Ці дані свідчать про відсталу, примітивну структуру промислового виробництва. Така структура робить вітчизняну економіку залежною від світового ринку в найважливішій ланці – забезпеченні виробництва сучасним обладнанням, високоефективними засобами праці.

Базуючись на розрахунках довгострокових змін в економіках розвинутих країн, у яких позиції промислового капіталу посилюються, зіставляючи з ними стан розвитку вітчизняного промислового капіталу можна зробити висновок, що об'єктом державної підтримки має бути промисловий капітал та сфера матеріального виробництва. При цьому головним напрямом такої підтримки повинно стати створення інститутів розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження сутності нагромадження капіталу показало, що воно висловлює економічні відносини, які складаються у процесі перетворення додаткового продукту суспільства на фактори виробництва, і в цьому сенсі його визначення пов'язане з виробництвом і споживанням. Нагромадження капіталу у вузькому сенсі стосується вартості додаткового продукту і характеризує використання його на цілі розширення виробництва та на цілі споживання. На цьому рівні співвідношення між нагромадженням і споживанням характеризує співвідношення приросту засобів виробництва до приросту предметів споживання. Нагромадження капіталу у широкому сенсі стосується річного продукту суспільства і характеризує відповідність один одному структури річного продукту суспільства і структури вироблених за рік доходів суспільства.

2. Проведене дослідження виявило, що з погляду нагромадження капіталу, ринок споживчих благ має двоїсту природу як з боку пропозиції, так і з боку попиту. З боку пропозиції на ньому представлені споживчі блага двох класів – звичайні товари та високоякісні товари. З боку попиту на ньому представлені два класи доходів – заробітна плата (доход праці) та додаткова вартість (доход усіх форм капіталу, включаючи земельну власність). Такий поділ ринку

споживчих благ базується не тільки на речовій формі предметів споживання, але і на соціально-економічному характері доходів, якими оплачують споживчі блага.

3. Аналіз нагромадження капіталу як макроекономічного кругообігу на основі двосекторної моделі динамічної пропорційності при розширеному відтворенні базується на генетичному методі дослідження економічних відносин. Альтернативний підхід до аналізу макроекономічного кругообігу на основі односекторної моделі динамічної пропорційності при розширеному відтворенні базується на положеннях і принципах доктрини маржиналізму та системно-функціональному методі.

4. Евристичні можливості двосекторної моделі динамічної пропорційності при розширеному відтворенні базуються на розбіжностях вартісних та натурально-речових характеристик річного товарного капіталу суспільства, що дозволяє виявляти диспропорції між цими двома формами його руху. Евристичні можливості односекторних моделей динамічної пропорційності при розширеному відтворенні направлені на дослідження економічного зростання у вартісному вираженні.

5. Аналіз відтворення та нагромадження капіталу на базі двосекторної моделі динамічної пропорційності при розширеному відтворенні, яке здійснюється в умовах технічного прогресу, при абстрагуванні від основного капіталу і при передумові незмінності реальної заробітної плати, показав, що нагромадженням капіталу постійно відтворюється дисбаланс між виробництвом і споживанням: обсяг і структура вироблених товарів не відповідають обсягу і структурі вироблених доходів.

6. Дисбаланс товарів та доходів в двосекторній моделі динамічної пропорційності має не галузевий, а соціально-економічний характер. Його вдається нівелювати при відмові від передумови про незмінність реальної заробітної плати.

7. Інституціональним вирішенням проблеми дисбалансу може стати законодавче регулювання темпів зростання заробітної плати відповідно до темпів зростання продуктивності праці.

8. Аналіз циклічного руху капіталу показує, що в період циклічної економічної кризи питома вага вартості фонду відшкодування в річному товарному капіталі суспільства знижується; в період циклічного підйому – зростає.

9. Аналіз циклічного руху капіталу показує пульсуючий характер попиту на знаряддя праці: попит зростає в період технічного переозброєння виробництва та знижується після його завершення.

10. Хронічне перевиробництво капіталу в продуктивній формі в галузях інвестиційного сектора, яке обумовлене економічним механізмом відшкодування спожитого основного капіталу, є іманентною властивістю індустріальної економіки.

11. Вирішенням проблеми більш рівномірного завантаження виробничих потужностей інвестиційного комплексу є експорт знарядь праці.

12. Дві течії теорій недоспоживання відображають дисбаланс між обсягом і структурою вироблених товарів та обсягом і структурою вироблених доходів. Одна з них розглядає грошові аспекти проблеми, інша – структурні, що відносяться до реального сектору виробництва. Однак у теоріях недоспоживання соціально-економічне трактування проблеми дисбалансу не враховується, в силу цього практичні рекомендації спрямовані на стимулювання «споживання взагалі», тоді як імпульс розвитку дисбалансу задається перевиробництвом предметів споживання в сегменті звичайних споживчих благ по відношенню до заробітної плати.

13. Систематизація доктрин заробітної плати дала змогу стверджувати, що у класичній школі політичної економії, марксистській теорії, кейнсіанстві та посткейнсіанстві відсутнє чітке економічне визначення величини заробітної плати. При її визначенні ці теорії апелюють до моральних цінностей. За таких умов відсутній і економічний критерій поділу єдиної новоствореної вартості між капіталом і працею. Цей поділ здійснюється волюнтаристськи або силою. Такий характер визначення заробітної плати віддзеркалюється на величині попиту на предмети споживання, на динаміці цього попиту, і, як наслідок – на ресурсах нагромадження капіталу та темпах економічного зростання.

14. У кейнсіанській моделі у період циклічного економічного спаду засобом боротьби зі складнощами збуту вважається підвищення сукупного попиту. Відносно його найважливішої частини – споживчого попиту – не враховано наступну обставину. Економічний спад настає після насичення потреб, властивих науково-технічному рівню виробництва в період попереднього підйому. Труднощі збуту і зростаючі запаси пов'язані не тільки зі зменшенням доходів і, відповідно, витрат споживачів. Ці труднощі пов'язані і з насиченням потреб. Саме з цієї причини починають зростати заощадження як відкладений попит. Кейнсіанська доктрина не виділяє цю частину в загальному обсязі заощаджень, вважаючи всі заощадження негативним моментом і спрямована на те, щоб всі їх перетворити на інвестиції. Тим часом стимулювання сукупного попиту навряд чи торкнеться тієї частини заощаджень споживачів, яка представляє їх відкладений попит. Щоб ці заощадження надійшли на ринок, там має з'явитися новий товар. Саме це, як правило, відбувається в період переходу економіки від циклічного спаду до економічного зростання. Попит на новий предмет споживання, на необхідні для його виробництва засоби виробництва, серед яких теж повинні бути нововведення, створює стимули для перетворення заощаджень в інвестиції.

15. Кейнсіанський підхід до стимулювання сукупного попиту вважає, що початкові інвестиції дають імпульс кумулятивному розширенню виробництва на існуючій технічній основі. Такий підхід не враховує того, що ринок вже затоварений плюс до цього рекомендується ще більше розширити виробництво. Відкритим залишається питання – хто забезпечить попит на цю зростаючу товарну масу. Кейнсіанська доктрина пропонує орієнтацію на зовнішній ринок.

Проте, для того, щоб товари, надлишкові на внутрішньому ринку тієї чи іншої країни, були потрібні зовнішньому ринку, на ньому має бути представленим попит менш розвинутих країн, яких задовольнять ті товари, якими вже насичений внутрішній ринок розвинених країн.

16. Аналіз відтворення та нагромадження капіталу показує, що розбалансованість натурально-речових і вартісних пропорцій річного продукту суспільства носить фундаментальний характер. Подолання її може бути двояким: насичення економіки грошима, що консервує існуючий технічний рівень продуктивного капіталу, або руйнування надлишкового продуктивного капіталу, що розчищає поле для структурної перебудови економіки.

17. Об'єктом нагромадження у реальному секторі економіки є промисловий капітал. Становлення промислового капіталу обумовлене інституціональним середовищем, в якому здійснюються перетворення. Причому процес цей є двостороннім: інститути сприяють становленню промислового капіталу (або, навпаки, не сприяють), а з іншого боку – інститути змінюються під впливом потреб промислового капіталу, відкриваючи простір його розвитку.

18. Враховуючи те, що сектор економіки України, у якому діє промисловий капітал, був сформований у період індустріалізації радянського типу на основі неринкових інститутів, протилежних системі неперсоніфікованого обміну, головним шляхом підтримки промислового капіталу має бути створення системи неперсоніфікованого обміну, необхідного для політичної стабільності та для реалізації потенційних економічних вигод від застосування сучасної технології.

19. Дослідження відтворення та нагромадження капіталу в економіці розвинутих країн у процесі індустріалізації свідчить, що цей процес супроводжувався концентрацією та централізацією виробництва та капіталу. В результаті на початковому етапі Другої промислової революції сформувалися великі фірми у галузевому розрізі. Така структура виробництва модифікує конкуренцію і гальмує темпи технічного оновлення та модернізації виробництва. Фірми такого типу залишаються наразі важливішою частиною промислового сектору економіки України.

20. Подальше нагромадження капіталу в умовах антимонопольного регулювання економіки приводить до формування міжгалузевих об'єднань, які охоплюють багато або навіть усі стадії виробництва від видобутку сировини і до випуску та реалізації готової продукції. Для такого виробництва важлива конкуренція якості. Саме вона змушує виробників удосконалювати продукцію, що випускається, а також техніку, технологію, сировину, організацію, підвищувати кваліфікацію персоналу, поліпшувати збут і т. ін. Таким фірмам властивий швидкий розвиток. Створення таких фірм має бути пріоритетним шляхом підтримки вітчизняного промислового капіталу.

21. Удосконалення та принципові інновації, які ведуть новатори технічного прогресу, потребують наукових досліджень та фінансування, що призводить до створення технопарків як речової основи для експериментальної перевірки наукових ідей та до розвитку венчурного капіталу як фінансової основи розвитку принципово нового виробництва. Завдяки цим двом сучасним інститутам розвитку промислового капіталу темпи науково-технічного прогресу прискорюються. Враховуючи, що створення технопарків – досить витратне інвестування, для їх економічно ефективної діяльності необхідні кластери різних фірм, які проводять наукові дослідження. Таким чином, перехід до сучасних форм організації та фінансування інноваційного виробництва потребує розробки програм підтримки визначених напрямів науково-технічного прогресу які мають отримати подальше впровадження у сферу виробництва.

22. Принципові інновації стають ефективними лише при розгортанні масового виробництва. Без потужної індустріальної бази цього зробити неможливо. Якщо в країні відсутня індустріальна база, як проривні, так і поліпшуючі інновації виявляються самостійним товаром. Однак забезпечити високу якість такого товару у відриві від індустріальної бази вкрай складно, тому що саме вона, постійно вимагає свого вдосконалення. Поза зв'язку з виробництвом з'ясувати, що саме потребує вдосконалення, навряд чи можливо. Наука, що веде до інноваційного розвитку, має бути поєднаною з виробництвом та потужною індустріальною базою. Саме індустрія дозволяє отримати максимальний ефект від новацій. Таким чином, промисловий капітал і його розвиток стимулює розвиток науки.

23. Доведено, що сучасна економіка розвинутих країн залишається індустріальною, де промисловий капітал є потужною соціальною силою, що визначає потреби у факторах виробництва – речовому і особистому. Рівень розвитку цих факторів має відповідати один одному. При цьому особистий фактор виробництва підпорядкований речовому факторові. Підвищення рівня людського капіталу без підвищення науково-технічного рівня речового капіталу стає надлишковим. Цей надлишок неможливо застосувати у виробництві. Звідси ситуацію, яка склалася в економіці України з рівнем освіти людського капіталу можна пояснити недостатнім розвитком саме речового капіталу.

24. Розрахунки ВВП та фонду нагромадження на основі показника паритету купівельної спроможності валюти доводять їх недостатній рівень та нераціональну структуру.

25. Доведено, що створення та підтримка сучасного індустріального сектора передбачає, перш за все, удосконалення інститутів розвитку, які відкривають простір для економічного руху промислового капіталу. Разом з цим, необхідні цільові програми підтримки науково-технічного прогресу у галузях, де вітчизняні науковці та виробники мають пріоритет з метою створення на базі піонерних розробок експортоорієнтованого виробництва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Соціально-економічні аспекти розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ / Під ред. О. О. Непочатенко: [Монографія]. – Умань: Видавець «Сочінський», 2015. (24,64 д. а.) *Особистий внесок здобувача: розглянуто нову індустріалізацію у розвинутих країнах та у країнах наздоганяючого типу розвитку. (0,85 д. а.)*
2. Жданова Л. Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика [Монографія]. / Л. Л. Жданова. – Одеса: Астропринт, 2014. – 296 с. (17,21 д. а.)
3. Управление в обществе XXI века: проблемы и решения / Отв. ред. С. В. Бойко: [Монографія]. – Череповец: Филиал СПбГЭУ, 2013. (23,36 д. а.) *Особистий внесок здобувача: досліджено інвестиційний комплекс в умовах індустріалізації та нової індустріалізації. (0,8 д. а.)*
4. Наукові традиції одеського державного економічного університету: від витоків до сьогодення / За заг. ред. М. І. Зверькова: [Монографія]. – Одеса: Астропринт, 2011. (25,11 д. а.) *Особистий внесок здобувача: розглянуто пошук шляхів до нової економіки: проблематика досліджень школи А. К. Покритана. (3,0 д. а.)*

Статті у наукових фахових виданнях:

5. Жданова Л. Л. Инновационный тип воспроизводства в условиях глобальной конкуренции / Л. Л. Жданова // Экономические инновации. Модернизация экономики: современные идеи, стратегические ориентиры, возможные решения. Сборник научных работ. – Одесса, 2000. – №7. – С. 36–42. (0,5 д. а.)
6. Жданова Л. Л. Моделі зростання економіки, що трансформуються / Л. Л. Жданова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2001. – Вип. 9. – С. 18–23. (0,7 д. а.)
7. Жданова Л. Л. Макроекономічний прогноз як основа стратегічного курсу економічної політики / Л. Л. Жданова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2001. – Вип. 8. – Ч. 1. С. 100–103. (0,5 д. а.)
8. Жданова Л. Л. Системні і загальноекономічні передумови інноваційного типу відтворення в трансформаційній економіці України / Л. Л. Жданова // Регіональні перспективи. Науково-практичний журнал. – 2002. – № 5 (24). – С. 34–35. (0,4 д. а.)
9. Жданова Л. Л. Системно-структурні детермінанти інвестиційного процесу / Л. Л. Жданова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2002. – Вип. 13. – С. 55–58. (0,4 д. а.)
10. Жданова Л. Л. Системні детермінанти типу і темпів економічного зростання / Л. Л. Жданова // Вісник Економіка. – Київ: КНУ ім. Т. Шевченка. – 2002. – Вип. 63. – С. 27–29. (0,4 д. а.)

11. Жданова Л. Л. Методологічні засади дослідження трансформаційної економіки / Л. Л. Жданова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2002. – Вип. 11. С. 12–15. (0,4 д. а.)
12. Жданова Л. Л. Евристичний потенціал базових економічних моделей для аналізу сучасної української економіки / Л. Л. Жданова // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – Вип. 152. – С. 35–44. (0,6 д. а.)
13. Жданова Л. Л. Загальноекономічні аспекти інноваційного типу відтворення в сучасних умовах / Л. Л. Жданова // Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету: наукові праці. – Кременчук: КДПУ, 2002. – Вип.4 (15). – С. 46. (0,1 д. а.)
14. Жданова Л. Л. Системно-структурна трансформація суспільного відтворення в постсоціалістичних країнах / Л. Л. Жданова, Ж. Е. Аман // Вісник черкаського університету. Серія економічні науки. – Черкаси, 2003. – Вип. 48. – С. 119–126. (0,65 д. а.) *Особистий внесок здобувача: розглянуто особливості первісного нагромадження та формування промислового капіталу в економіці постсоціалістичних країн. (0,35 д.а.)*
15. Жданова Л. Л. Методологічні засади дослідження економічного зростання в умовах науково-технічного прогресу / Л. Л. Жданова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2003. – Вип. 17. С. 115–120. (0,6 д. а.)
16. Жданова Л. Л. Соціально-економічний зміст економічного зростання й розвитку в період трансформації / Л. Л. Жданова // Вісник технологічного університету Поділля: Економічні науки. – Хмельницький, 2003. – № 2. – Т. 1. – С. 58–61. (0,5 д. а.)
17. Жданова Л. Л. Специфіка ринкового механізму економічного зростання та розвитку в період трансформації / Л. Л. Жданова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2003. – Вип. 14. С. 86–90. (0,4 д. а.)
18. Жданова Л. Л. Обіг інвестиційних товарів як чинник структурних змін в трансформаційній економіці / Л. Л. Жданова // Вісник Київського національного торгово-економічного університету. – Київ, 2003. – № 1. – С. 36–41. (0,4 д. а.)
19. Жданова Л. Л. Динаміка відтворювальних пропорцій суспільного виробництва в умовах науково-технічного прогресу / Л. Л. Жданова // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Збірка наукових праць економіко-правового факультету. – Одеса: «Астропринт», 2004. – Вип. 8. – Т. 7. – С. 35–43. (0,5 д. а.)
20. Жданова Л. Л. Теоретичні основи стратегії розвитку матеріального виробництва та промисловості в постіндустріальній та трансформаційній економіці / Л. Л. Жданова // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. – Вип. 22. – С. 32–38. (0,4 д. а.)

21. Жданова Л. Л. Постіндустріальне суспільство як об'єкт дослідження економічної теорії / Л. Л. Жданова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2006. – Вип. 24. – С. 233–240. (0,7 д. а.)
22. Жданова Л. Л. Економічний зміст функціональних залежностей у суспільному виробництві / Л. Л. Жданова, В. В. Мащевська // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2006. – Вип. 22. С. 130–135. (0,6 д. а.) *Особистий внесок здобувача: розглянуто економічний зміст виробничої функції. (0,3 д. а.)*
23. Жданова Л. Л. Сравнительная характеристика структурной динамики постиндустриальной и переходной экономики / Л. Л. Жданова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – Вип. 103–2. – С. 84–91. (0,7 д. а.)
24. Жданова Л. Л. Структурная динамика экономики в условиях постиндустриализма / Л. Л. Жданова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Донецьк, ДонНТУ, 2007. – Вип. 31–3 (117). – С. 173–181. (0,55 д. а.)
25. Жданова Л. Л. Теоретичні підходи до дослідження структурної динаміки економіки / Л. Л. Жданова // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – Д.: Вид-во ДУЕП, 2008. – №1. – С. 410–411. (0,15 д. а.)
26. Жданова Л. Л. Відтворення суспільного капіталу в посткризових умовах / Л. Л. Жданова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2010. – Вип. 39. – С. 231–237. (0,7 д. а.)
27. Жданова Л. Л. Воспроизводство общественного капитала в условиях технического прогресса / Л. Л. Жданова // Вопросы политической экономии. Научный сетевой экономический журнал. – 2013. – №4 (9). – С. 39–53. (1,0 д. а.)
28. Жданова Л. Л. Технічний прогрес у теорії відтворення суспільного капіталу / Л. Л. Жданова // Вісник національного технічного університету «ХП». Збірник наукових праць. Серія: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – Х.: НТУ «ХП». – 2013. – № 46 (1019). – С. 63–73. (0,8 д. а.)
29. Жданова Л. Л. Новая индустриализация и третья промышленная революция – концепции экономического развития / Л. Л. Жданова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2014. – Вип. 9. – С. 9–15. (0,95 д. а.)

Публікації в іноземних виданнях:

30. Жданова Л.Л. Глобализация рыночного механизма пропорциональности и его воздействие на динамику отраслевой структуры экономики Украины / Л. Л. Жданова // Альтернативы глобализации: человеческий и научно-технический потенциал России: материалы Междунар. научн. конф., 21-23 июня 2002 г. – М., 2002. – Т. 1. – С. 85–87. (0,4 д. а.)

31. Жданова Л. Л. Методологічні основи и теоретичні принципи за дослідження на ринкову трансформацію в умовах глобальної конкуренції / Л. Л. Жданова // Известия. Списание на економічний університет – Варна, 2002. – №3. – С. 24–31. (0,7 д. а.)

32. Жданова Л. Л. Теорія виробництва суцільного капіталу и кризисів в умовах формування нової економіки / Л. Л. Жданова // По ту сторону кризи: модернізаційний потенціал фундаментального освіти, науки и культури: матеріали конференції, 19-20 квітня 2010 г. – М.: Культурна революція, 2010. – С. 421–425. (0,4 д. а.)

33. Жданова Л. Л. Довготривалі тенденції зміни структури економіки / Л. Л. Жданова // Інноваційна економіка: перспективи розвитку и удосконалення. Научно-практичний журнал. – Курск, 2013. – №1. – С. 90–99. (0,6 д. а.)

34. Жданова Л. Л. Інвестиційний комплекс в теорії виробництва суцільного капіталу / Л. Л. Жданова // Економіка и управління в ХХІ столітті: тенденції розвитку: матеріали Міждун. научн.-практ. конф., 24-25 травня 2013 г. – Череповец: Філіал СПбГЭУ, 2013. – С. 130–134. (0,5 д. а.)

35. Жданова Л. Л. Інноваційний тип виробництва в умовах індустриалізації и нової індустриалізації / Л. Л. Жданова // Перспективи інноваційного розвитку Республіки Білорусь: матеріали V Міждун. научн.-практ. конф., 24-25 квітня 2014 г. – Брест: Альтернатива, 2014. – С. 28–31. (0,45 д. а.)

Опубліковані праці апробаційного характеру:

36. Жданова Л. Л. Евристичний потенціал базових економічних моделей для аналізу сучасної української економіки / Л. Л. Жданова // Проблеми економічного зростання України на сучасному етапі: мікро- і макrorівень: матеріали Всеукр. научн.-практ. конф., 20-21 червня 2002 р. – Феодосія, 2002. – С. 28–29. (0,1 д. а.)

37. Жданова Л. Л. Обіг інвестиційних товарів як чинник динаміки відтворювальних та галузевих пропорцій в умовах трансформаційної економіки України / Л. Л. Жданова // Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу: матеріали Міжнар. научн.-практ. конф., 24-25 жовтня 2002р. – К., 2002. – С. 92–93. (0,1 д. а.)

38. Жданова Л. Л. Структурні детермінанти інноваційної моделі економічного зростання / Л. Л. Жданова // Творча спадщина Йозефа А. Шумпетера та трансформація сучасної економіки України: матеріали Міжнар. научн.-практ. конф., 23 квітня 2003 р. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 197–201. (0,5 д. а.)

39. Жданова Л. Л. Системно-структурна перебудова суцільного відтворення в процесі ринкової трансформації економіки України / Л. Л. Жданова, Ж. Е. Аман // Соціально-економічні наслідки ринкових перетворень у постсоціалістичних країнах: матеріали Міжнар. научн. конф., 24-26 вересня 2003 р. – Черкаси: Видавничий відділ ЧНУ, 2003. – С. 108–111. (0,3 д. а.)

40. Жданова Л. Л. Методологічні засади дослідження зростання та розвитку продуктивних сил в умовах сучасної України / Л. Л. Жданова // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 20-21 квітня 2003 р. – К.: ВГЛ Обрії, 2003. – С. 41. (0,1 д. а.)

41. Жданова Л. Л. Концептуальні засади стратегії економічного зростання в умовах науково-технічного прогресу / Л. Л. Жданова // Державна стратегія управління місцевим та регіональним розвитком: форми, методи та актуальні проблеми реалізації: матеріали щорічної наук.-практ. конф., 24 листопада 2004 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. – Т. 1. – С. 198–200. (0,2 д. а.)

42. Жданова Л. Л. Економічне зростання та розвиток: відтворювальний, галузевий та регіональний аспекти / Л. Л. Жданова // Адміністративно-територіальна реформа та проблеми реалізації потенціалу економічного зростання в Україні: матеріали щорічної наук.-практ. конф., 27 травня 2005 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – С. 20–21. (0,15 д. а.)

43. Жданова Л. Л. Теоретичні засади стратегії розвитку матеріального виробництва в постіндустріальній та трансформаційній економіці / Л. Л. Жданова // Держава та ринок: стратегія внутрішнього розвитку промислових регіонів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 9-11 червня 2006 р. – Маріуполь: Вид-во ПДТУ, 2006. – С. 9–11. (0,15 д. а.)

44. Жданова Л. Л. Структурна динаміка економіки як комплекс проблем дослідження у магістерських дипломних роботах з економічної теорії / Л. Л. Жданова // Управління якістю підготовки фахівців: матеріали XIII Міжнар. наук.-метод. конф., 15-17 квітня 2008 р. – Одеса: ОДАБА, 2008. – Ч. 2. – С. 175–176. (0,1 д. а.)

45. Жданова Л. Л. Концептуальні основи структурної політики держави / Л. Л. Жданова // Пріоритети економічного та соціального розвитку регіонів України: матеріали щорічної наук.-практ. конф., 30 травня 2008 р. – Одеса, ОРІДУ НАДУ, 2008. – С. 32–34. (0,15 д. а.)

46. Жданова Л. Л. Структура і динаміка інноваційного сектора економіки / Л. Л. Жданова // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інновативно-інноваційного розвитку в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 жовтня 2008 р. – К.: НАН України, 2008. – Ч. 1. – С. 14–15. (0,15 д. а.)

47. Жданова Л. Л. Структурна динаміка економіки в контексті процесу соціалізації / Л. Л. Жданова // Проблеми сталого розвитку: економічне зростання та соціалізація: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 30-31 жовтня 2008 р. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. – С. 47–49. (0,4 д. а.)

48. Жданова Л. Л. Рушійні сили та механізми формування нової економіки / Л. Л. Жданова // Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22-24 квітня 2010 р. – Донецьк, ДРУК-ІНФО, 2010. – С. 169–171. (0,15 д. а.)

49. Жданова Л. Л. Дослідження нової економіки: генетичний підхід / Л. Л. Жданова // Пріоритети нової економіки знань в XXI сторіччі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 12-14 травня 2010 р. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 21–25. (0,4 д. а.)
50. Жданова Л. Л. Визначення змісту нової економіки в курсах теоретичних економічних дисциплін / Л. Л. Жданова // Управління якістю підготовки фахівців: матеріали XVI Міжнар. наук.-метод. конф., 21-22 квітня 2011 р. – Одеса: ОДАБА, 2011. – С. 55–56. (0,1 д. а.)
51. Жданова Л. Л. Економічний механізм здійснення нової індустріалізації / Л. Л. Жданова // Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины: материалы XI Междунар. научн.-практ. конф., 4-6 октября 2012 г. – Симферополь, 2012. – С. 6. (0,1 д. а.)
52. Жданова Л. Л. Общественное воспроизводство в условиях технического прогресса: истоки теории / Л. Л. Жданова // Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта» (SIDEC 2013): матеріали V ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф., 26-30 травня 2013 р. – Алушта: НТУ «ХП», 2013. – С. 104–105. (0,15 д. а.)
53. Жданова Л. Л. Воспроизводство и накопление капитала в условиях новой индустриализации / Л. Л. Жданова // Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в контексті глобальних викликів: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. «Покританівські читання». – Одеса: ОНЕУ, 2013. – С. 41–43. (0,15 д. а.)
54. Жданова Л. Л. Абстрактное и конкретное в теории воспроизводства общественного капитала / Л. Л. Жданова // Марксизм та сучасність: політекономічний, філософський та соціологічний вимір глобальної кризи (до 100-річчя виходу книги Рози Люксембург «Накопичення капіталу»): матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 листопада 2013 р. – К.: НТУУ «КП», 2013. – С. 70–71. (0,1 д. а.)
55. Жданова Л. Л. Нова індустріалізація та джерела її фінансування / Л. Л. Жданова // Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 31 жовтня 2014 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. – С. 73–74. (0,2 д. а.)
56. Жданова Л. Л. Теоретичні основи стратегії підвищення рівня індустріального розвитку економіки / Л. Л. Жданова // Актуальні питання сучасної економіки: матеріали VI Всеукр. заочної наук. конф., 24 грудня 2014 р. – Умань: «Візаві» (Видавець Сочінський), 2014. – Ч. 1. – С. 49–50. (0,15 д. а.)

АНОТАЦІЯ

Жданова Л. Л. Відтворення і нагромадження капіталу в індустріальній економіці. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки, Одеса, 2015.

Обґрунтовано розуміння сучасної економіки розвинутих країн як індустріальної, у якій відтворення і нагромадження промислового капіталу є основою розвитку інших форм капіталу та сфер діяльності. Обґрунтовано розуміння диспропорцій у структурі національного доходу як породжених науково-технічним прогресом, вирівнювання яких передбачає збалансованість темпів зростання структурних частин національного доходу відповідно до темпів зростання продуктивності праці. Обґрунтовано розуміння диспропорцій у структурі річного продукту суспільства як іманентних індустріальному типу виробництва, виразом яких є надвиробництво продуктивного капіталу у галузях інвестиційного комплексу. Обґрунтовано різний рух величини фонду відшкодування спожитого основного капіталу по фазах економічного циклу: зростання у період пожвавлення та падіння у період кризи. Аналіз відтворення та нагромадження капіталу показав, що розбалансованість натурально-речових і вартісних пропорцій річного продукту суспільства носить фундаментальний характер. Подолання її може бути двояким: насичення економіки грошима, що консервує існуючий технічний рівень продуктивного капіталу, або руйнування надлишкового продуктивного капіталу, що розчищає поле для структурної перебудови економіки.

Ключові слова: відтворення, накопичення, макроекономічний оборот, промисловий капітал, індустріальна економіка, національний дохід, річний товарний капітал, диспропорції.

АННОТАЦИЯ

Жданова Л. Л. Воспроизводство и накопление капитала в индустриальной экономике. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – Экономическая теория и история экономической мысли, Одесса, 2015.

Диссертация посвящена обоснованию содержания современной экономики развитых стран как индустриальной, в которой воспроизводство и накопление капитала является основой развития других форм капитала и сфер деятельности, а также разработке на этой основе рекомендаций, направленных на совершенствование индустриального сектора экономики и развитие промышленного капитала.

На основе критического осмысления теории накопления капитала разработана трактовка накопления капитала как процесса, связанного с производством и потреблением, и, исходя из этого, обоснован методологический

принцип исследования накопления капитала в узком смысле, относящемся к прибавочному продукту, и в широком, относящемся к годовому продукту и созданным за год доходам.

На основе анализа накопления капитала в условиях технического прогресса, обоснована трактовка диспропорций в структуре национального дохода как порожденных научно-техническим прогрессом, нивелирование которых предполагает сбалансированность темпов роста структурных частей национального дохода соответственно росту производительности труда. Аргументировано понимание диспропорций в структуре годового продукта общества в качестве имманентных индустриальному типу производства, проявлением которых является перепроизводство производительного капитала в отраслях инвестиционного комплекса. Обосновано разное движение величины фонда возмещения потребленного основного капитала по фазам экономического цикла: рост в период оживления и падение в период кризиса.

Определены перспективы для экономического роста кейнсианского подхода к стимулированию чистого экспорта. Поскольку производство для экспорта осуществляется на уже существующий технической основе, для того, чтобы товары, избыточные на внутреннем рынке той или иной страны, требовались внешнему рынку, на нем должен быть представлен спрос менее развитых стран, нуждающихся в товарах, которыми уже насыщен внутренний рынок развитых стран.

Аргументирована динамика потребительского спроса по фазам экономического цикла. Доказано, что трудности сбыта в период спада связаны не только с уменьшением доходов, но и с насыщенностью потребностей, свойственных научно-техническому уровню производства предыдущего циклического подъема. Этим насыщением вызван отложенный спрос, который формирует часть сбережений. Чтобы эти сбережения поступили на рынок, там должен появиться новый товар

Обоснована противоречивость методов преодоления разбалансированности натурально-вещественных и стоимостных пропорций годового продукта общества. В отличие от существующих трактовок показано, что подход со стороны стоимости, то есть насыщение экономики деньгами, ведет к относительной консервации уже достигнутого уровня производства; подход со стороны натурально-вещественной структуры производства, то есть разрушения избыточного производительного капитала, расчищает поле для структурной перестройки экономики, но ведет к росту безработицы.

Аргументировано понимание технопарков как вещественной основы и венчурного капитала как финансовой основы поддержки инновационного производства. Учитывая, что создание технопарков требует крупных инвестиций, рационально их создавать для кластеров фирм в отраслях и видах производств, где обеспечиваются лидирующие позиции отечественной науки и бизнеса.

Показаны прямые и обратные связи промышленного капитала с наукой: принципиальные инновации становятся экономически эффективными лишь при развертывании массового производства, с другой стороны, развитие производства определяет направления нужных ему исследований.

Обоснована трактовка промышленного капитала как основы, которая определяет потребность в факторах производства. В отличие от существующих трактовок доказано, что для промышленного капитала отправным пунктом авансирования является качественные параметры вещественного фактора производства, от которого зависят параметры личного фактора.

В работе доказывается, что создание и поддержка современного индустриального сектора предусматривает, прежде всего, совершенствование институтов развития, которые откроют простор для экономического движения промышленного капитала. Вместе с этим, необходимы целевые программы поддержки научно-технического прогресса в отраслях, где отечественные ученые и производители имеют приоритет с целью создания на базе пионерных разработок экспортоориентированного производства.

Ключевые слова: воспроизводство, накопление, макроэкономический оборот, промышленный капитал, индустриальная экономика, национальный доход, годовой товарный капитал, диспропорции.

SUMMARY

Zhdanova L. L. Reproduction and accumulation of capital in the industrial economy. – Manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.01 – Economic theory and history of economic thought, Odessa, 2015.

Grounded understanding of modern developed economies as industrial, in which reproduction and accumulation of industrial capital is the basis for the development of other forms of capital. Grounded understanding disparities in the structure of national income as generated by scientific and technical progress, leveling which provides structural balance growth rate of national income according to labor productivity growth. Grounded understanding disparities in the structure of the annual product of society as an immanent to industrial type of production, the expression of which is the overproduction of productive capital in the fields of investment complex. Grounded different motion of compensation fund value in phases of economic cycle, growth during the recovery and fall in times of crisis. Analysis of reproduction and accumulation of capital has shown that imbalances in the natural-material and cost proportions annual product of society is fundamental. Overcoming it may be twofold: the saturation of the economy with money, which preserves the existing technical level of productive capital, or destruction of excess productive capital that clears the field for economic restructuring.

Keywords: reproduction, storage, macroeconomic circulation, industrial capital, industrial economy, national income, the annual commodity-capital imbalances.